

MILLI INNOVASIYA SISTEMI VƏ ONUN TƏNZİMLƏNMƏSİ

*Hüseynova Ruhiyyə Adil qızı, İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, baş müəllim
Mingəçevir Dövlət Universiteti*

Hər bir ölkədə innovasiyanın mənimsənilməsi, sürətləndirilməsi və yayılmasının təmin edilməsi məqsədilə “Milli innovasiya sistemi” (MİS) yaradılır. İlk dəfə K.Premen tərəfindən 1987–ci ildə MİS anlayışı işlədilmişdir. Bir iqtisadi kateqoriya kimi “innovasiya” terminini ilk dəfə elmə gətirən Jozef Şumpeter olmuşdur. Şumpeterə görə, innovasiya tətbiq etmək məqsədilə yeni istehlak-əmtəələrinin, yeni istehsal və nəqliyyat vasitələrinin, bazarların və sənayenin təşkili formalarının dəyişdirilməsidir. MİS–in obyektiv iqtisadi inkişaf qanunauyğunluqları müəyyən edilmişdir:

- Elmin, təhsilin, istehsalın və bazarın inteqrasiyasının gücləndirilməsi;
- MİS–in formalaşması və inkişafında dövlətin rolunun artırılması planlaşdırma mexanizmlərinin bir başa idarəedilməsinə şərait yaradır;
- İnvestisiyaların innovasiya istiqamətinə yönəldilməsinin gücləndirilməsi;
- Regionların, ayrı–ayrı ərazilərin və regionlararası komplekslərin MİS–in inkişafında rolunun artırılması;
- MİS–in inkişafına təminat verən təsərrüfatçılıq sisteminin bütün komponentlərinin dəyişdirilməsi.

MİS–in yaradılması yeni resurslara, təbii kapitala və insan kapitalına, məhsuldar innovasiya texnologiyasına və elminə keçidlə əlaqədardır. MİS qarşılıqlı təsir göstərən təsərrüfat subyektlərinin məcmusu formasında olan və dayanıqlı iqtisadi inkişafı təmin edən, sosial–iqtisadi sistemin tərkib hissəsidir. MİS–in əsas komponentlərinə aiddir: idarəetmə və koordinasiya funksiyasını yerinə yetirən dövlət; innovasiya fəaliyyətinin normativ–hüquqi bazası; MİS–in infrastrukturu; innovasiya fəaliyyətinin subyektləri; elmtutumlu məhsulların bazarları. [1]

MİS–in strateji məqsədləri aşağıdakılardır:

- innovasiya fəaliyyətinin, motivləşdirilmiş istehsal subyektlərinin, innovasiya təkamülünün, innovasiya səriştəliliyinin, innovasiya fəallığının formalaşdırılması və inkişafı;
- innovasiya iqtisadiyyatının ən əsas şərti olan innovasiya prosesinin təmin edilməsi;
- yeni iqtisadiyyatın– elmtutumlu istehsallarla və innovasiya xüsusiyyətli xidmətlərlə müəyyən edilən elmi iqtisadiyyatın özülünün yaradılması;
- insan fəaliyyətinin bütün sahələrində innovasiyanın yaradılması və maddiləşdirilməsi hesabına ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlı artımına, keyfiyyətin və həyat səviyyəsinin, innovasiya mədəniyyətinin yüksəldilməsini təmin etmək;
- təbiətdən istifadənin, ətraf mühitin, təbiətin və insanların sağlamlığının qorunmasına şərait yaradılması. [5]

Milli innovasiya sistemi çərçivəsində strateji vəzifələr: iqtisadi, sosial, hərbi və bu kimi digər sahələrin innovasiyayönümlü inkişafının uzun müddətli və orta müddətə proqnozlaşdırılması və modelləşdirilməsi; innovasiyanın inkişafı meyarlarına

çoxamilli yanaşmaların işlənməsi; iqtisadiyyatın innovasiyayönümlü inkişafına əsas resursların yönəldilməsi; regional səviyyədə strateji məqsədlərə nail olmaq üçün inteqrasiya kompleksinin proqram və layihələrinə əsaslanaraq, dövlətlə-istehsalın, biznesin, elmin və təhsilin tərəfdaşlıq müddəalarının işlənməsi və həyata keçirilməsi; innovasiya fəaliyyətinin nəticələri olan məhsulların daxili istehlak bazarlarının formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi; innovasiya fəaliyyətinin ərazi və məhsul texnologiya əlamətlərinə görə təsnifləşdirilməsi; fond bazarlarının, vençur kapitalı bazarlarının və biznesi dəstəkləyənlərin inkişaf etdirilməsi; innovasiya infrastrukturunun yaradılması və inkişafı.

Milli İnnovasiya Sisteminin strukturuna aşağıdakı daxildir: innovasiya siyasətinin strategiyasının işlənməsini yerinə yetirən bölmə; innovasiya fəaliyyətinin inkişafı və həvəsləndirilməsi sahəsi üzrə normativ-hüquqi bazanı təmin edənlər; innovasiya infrastrukturları; elmin yaradılması və yayılmasını təmin edən subyektlər; iri elmi-sənaye korporasiyaları, yüksək texnoloji sənaye istehsalları da daxil olmaqla sənaye müəssisələri; təhsil və peşə təhsili idarələri; innovasiyanın həyata keçirilməsini təmin edən bazar subyektləri; innovasiyanın yaradılması və irəlilədilməsini təmin edən marketing və maliyyə subyektləri; beynəlxalq mühitdə qarşılıqlı əlaqəni təmin edənlər.

Milli innovasiya sisteminin funksiyalarına aşağıdakılar aiddir: İnnovasiya ideyalarının yaradılması, innovasiya məhsulunun istehsalı, innovasiyanın həyata keçirilməsi.

MİS- in əsas struktur alt sistemləri aşağıdakılardır: yeni biliklərin yaradılması alt sistemi; innovasiya məhsullarının istehsalı alt sistemi; innovasiya məhsullarının reallaşdırılması alt sistemi; innovasiyanın dəstəklənməsi alt sistemi. [1, 2]

Regional innovasiyanın inkişafına dörd formada yanaşma tətbiq edilir: qütbləşdirmə yanaşması, bərabər inkişaf yanaşması, kombinəedilmiş yanaşma, ölkənin infrastruktur oxu üzrə inkişaf yanaşması. [3]

Hazırda innovasiya sistemlərinin 3 forması vardır:

1. Ənənəvi innovasiya sistemləri. Tam innovasiya dövrünün modeli innovasiya ideyasının formalaşmasından hazır məhsulun istehsalına qədər innovasiya sistemi strukturunun bütün komponentlərini əhatə edir; fundamental və tətbiqi elm, ETTKİ, təcrübə nümunənin hazırlanması, istehsalı, maliyyə mexanizmi, kadr hazırlığı və s. (ABŞ, İngiltərə, Almaniya, Fransa, İtaliya, İsveç, Niderland, İsveçrə, Finlandiya).

2. Şərqi Asiya innovasiya sistemi. Bu modeldə innovasiya dövründə fundamental və bir qədər tətbiqi elm komponenti yoxdur. Bu model “ənənəvi inteqrasiya modeli” ölkələrindən götürülmüş yüksək texnoloji məhsulun ixracına istiqamətlənmişdir. (Yaponiya, Sinqapur).

3. Alternativ innovasiya sistemi. Bu model kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatında böyük olmayan ölkələrdə istifadə edilir. Bu ölkələrin innovasiya siyasəti yüksək texnologiyaların alınması və yayılmasına, kadr hazırlığına, yüngül sənayeyə, kreativ sənaye inkişafına yönəlir (Tayland, Türkiyə, Çili, İordaniya, Portuqaliya). Milli İnnovasiya Sistemlərinin əsasını ənənəvi İnnovasiya Sistemi təşkil edir belə ki, ənənəvi innovasiya sisteminə malik ölkələr dünya iqtisadiyyatının 50% çox bir hissəsinə malikdirlər və onlar innovativ sistemi ən mükəmməl şəkildə qurmağı bacarmış ölkələrdir.

Rəqəmsal transformasiya, V sənaye inqilabı şəraitində idarəetmədə innovasiya, elmin ayrı-ayrı sahələrində, təhsildə, texnika və texnologiyada, istehsalda və müxtəlif xidmət sahələrində və s. olmaqla, makroiqtisadi şəraitdə milli innovasiya sisteminin inkişafı və onun tənzimlənməsi hər bir ölkənin milli innovasiya siyasətinin inkişafı istiqamətində prioritetdir. Müasir rəqabətə davamlı müəssisələr müəssisənin innovasiya siyasətini məqsədə uyğun və düzgün qurmalıdırlar ki, daim inkişaf edə bilsinlər və ölkənin inkişafında, bütövlükdə milli innovasiya sisteminin inkişafında öz töhfəsini verə bilsinlər.

Ədəbiyyat:

1. Abbasova A.M. Bazar iqtisadiyyatında əmək ehtiyatlarından səmərəli istifadə. “Məşğulluq problemləri və milli əmək bazarının formalaşmasına qloballaşdırma proseslərinin təsiri”. Beynəlxalq EPK-in materialları. Bakı, 2001.

2. Əyyubov V.S., Tağıyev A.M. Milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi. Dərs vəsaiti. Bakı, 2017.

3. Strateji menecment hazırlığı üzrə Cousera kursunun materialları. ABŞ, Minnesota Universitetinin professorları tərəfindən reallaşan 3 aylıq kurs, 2024-cü il.

MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARIN EKOLOJİ TƏHSİLİ

*İsmaylova Aysən Fəxrəddin qızı
Mingəçevir Dövlət Universiteti*

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların ekoloji təhsili məqsədli, mütəşəkkil, sistemli, ardıcıl yerinə yetirilməlidir. İnsan və təbiət bir-biri ilə sıx bağlıdır. İnsanın ətraf mühitə təsiri global miqyas alır. Ekoloji problemlər bir çox ölkələrin pedaqoji proqramlarının məzmununa çevrilir.

İndi cəmiyyətdə nə baş verir? Yetkinlər təbiətə qarşı istehlakçı davranırlar, hansı nəticələrin ola biləcəyini düşünmürlər. Təbiətə diqqətli münasibət erkən uşaqlıqdan tərbiyə olunmalıdır. Ətraf aləmin gözəlliyini dərk edən bir uşağın yaşadığı yerə bağlılıq hissi, onu qorumaq istəyi var ki, bu da sonradan Vətəninin sevgisinə səbəb olacaqdır. Bu, ekoloji təhsilin məqsədi Vətənə, doğma diyara sevgi aşılamaqdır. Uşaqlar bütün canlılara qarşı diqqətli olmağı öyrənirlər. Yetkinlər olaraq, uşaqlar yalnız öz resurslarını xərcləməklə deyil, həm də qorumaq və artırmaqla öz torpaqlarının həqiqi sahibləri olacaqlar.

Təbii ki, dünya uşaqların hərtərəfli inkişafı üçün böyük imkanlarla doludur. Təlimin, gəzintilərin, xüsusi müşahidələrin düşünülmüş təşkili onların düşüncə tərzini, təbiət hadisələrinin rəngarəng müxtəlifliyini görmək və hiss etmək, ətrafdakı dünyadakı böyük və kiçik dəyişiklikləri hiss etmək qabiliyyətini inkişaf etdirir. Tərbiyəçinin rəhbərliyi altında uşaq təbiət haqqında düşünür, biliklərini, hisslərini zənginləşdirir, canlıya düzgün münasibət, məhv etmək deyil, yaratmaq istəyi formalaşdırır. Təbiətə insani və diqqətlə yanaşmağı öyrənmək lazımdır. Bunun üçün ekoloji şüuru və məktəbəqədər yaşdan ətraf mühitin vəziyyətinə görə məsuliyyəti inkişaf etdirmək lazımdır.